

Posudek na disertační práci Mgr. Hany Chorvátové: Chronológia honosného šperku vo včasnom stredoveku a jeho historický význam.

Práce H. Chorvátové je poměrně rozsáhlá, 223 stran a 36 tabulek, k tomu jeden plán pohřebiště ve Starém Městě. Je rozčleněna do 5 základních kapitol.

Autorka zvolila velmi ambiciózní téma a cíle. Novou analýzou starších publikovaných lokalit chce dospět k nové přesnější chronologii pohřbívání od konce 8. do poloviny 10. století. Pracuje se stratigrafií a kombinační analýzou (avšak bez kombinační tabulky). Snad až příliš podrobně se věnuje dějinám bádání, vlastní analýzy jsou pak místy nedotažené

Opírá se ponejvíce o jedno z největších pohřebišť na Moravě – Staré Město, Na valách (téměř 2000 hrobů). To však bylo odkryto již koncem 40. a začátkem 50. let 20. století. Určitá problematičnost práce tkví v tom, že autorka neměla přístup k originální dokumentaci -- ač i ta pravděpodobně vzhledem k době vzniku nebyla příliš detailní -- , ani kresbám ani kolekci fotografií, jistě bohatší, než jak je známe z publikace. Z vlastní zkušenosti vím, jak nevděčná a namáhavá práce to je, i když přístup k dokumentaci máte. Proto některé její úvahy opírající se o pravděpodobné překryvy hrobů a o jejich hloubky nemohou překročit úroveň pravděpodobných domněnek, byť vesměs poučených.

Přesto z práce vyplývají dost zásadní závěry. Nezpochybnitelné je, že publikace V. Hrubého má řadu nedostatků, a vzájemně si její některé části protiřečí. O tom, že jeho chronologie byla posazena příliš vysoko se vědělo již dávno, mnozí badatelé si pro svou práci některé celky „předatovali“ podle novějších kritérií, Z. Klanica pak předatování vybraných exkluzivních mužských hrobů i publikoval (1990).

Autorka se zaměřila na kombinační analýzu spoluvýskytu šperku, tedy různých typů náušnic a a gombíků. Rozlišuje tři horizonty luxusního šperku – starší šperky vyrůstající z tradice avarského kaganátu, já bych dodala silně ovlivněného Byzancí, dál tzv. novou vlnu šperku, a pak nejmladší horizont poslední třetiny 9. století, jímž se již nezabývá příliš podrobně.

Do nejstaršího horizontu patřily i některé gombíky- to rozpoznalo také několik badatelů- jen se plně neshodli- které konkrétně. Souhlasím i s tím, že náušnice

zdobené na horním oblouku (hrozníčkovité i bubínkovité) patří **převážně** do nejstaršího horizontu a navazují na pozdně avarské tradice. Podobně je tomu s náušnicemi s plechovými lunicemi, na to jsem svého času též upozornila (Profantová 1992). O náušnici se 4 zrný granulace jako přívěsku nebylo myslím ji dříve příliš pochybností. Náušnice s hrozníčkem typu Trilje obohacuje tuto škálu. Ovšem vyskytuje se i později, minimálně v polovině 9. století, jak naznačuje její přítomnost na mohylníku ve Stěbořicích, mohyla 41a nejspíš i mohyla 28 (Kouřil- Tymonová 2014, obr. 105 i 104). H. Chorvátová sem přiřadila gombíky se spirálkami a gombíky s granulací po celém povrchu a pak i zlaté gombíky vertikálně členěné (melounovité), většinou menšího průměru. S tím lze souhlasit, jen se domnívám, že škála může být ještě o něco širší, nejspíše tam patří i některé hladké gombíky. Ty jsou ovšem nejméně využitelné pro užší chronologii, jejich výskyt je průběžný. Do horizontu z počátku 9. století zařadila i srdcovitý přívěsek typu Těmice v soulase s názory Š. Ungermana (2005).

Svoji „novou vlnu“ spojuje s domácím vývojem šperku, případně ovlivněným karolinským či jím ovlivněným karantánským prostředím (s.174); ta obsahuje již prakticky celý repertoár šperků včetně dvouplášťových gombíků, gombíků s puklicovou výzdobou po celém povrchu, gombíků s rytou výzdobou na puncovaném pozadí (hlv. animální motivy, ale i rostlinné motivy v architektonickém rámování) a sloupečkových náušnic jako nejvíce specifického moravského šperku, a náušnic se 7 a 9 košíčky, náušnic se 7 bubínky, lunicovitých náušnic s řetízky a perel s pukličkami a filigránovou výzdobou (Staré Město, Na valách, H 251/49). Tyto perly se běžně chápaly jako východisko vývoje k perlám nalézaným v některých pokladech zlomkového stříbra, řadily se na konec 9. a počátek 10. století také pro jejich výskyt v Čechách (Stará Kouřim, Sedlec a v další variantě Praha- Lumbeho zahrada), rozhodně měly dlouhý následný vývoj. Předatovala celky 2- 3 celky z Kouřimi, především H 110 a 129, aniž by řešila jejich prostorové souvislosti. Dětský hrob 129 totiž leží na samém severovýchodním okraji pohřebiště, a pokud by se pohřebiště nevyvíjelo odtud.

(a to nevyvíjelo, má-li hrát význam uctívané posvátné jezírko a starší mužské hroby), nemůže patřit k nejstaršímu horizontu pohřebiště. Podobně nepřihlédla, k výskytu hrozníčkovitých náušnic s bodlinatou granulací ani v případě Prahy- Lumbeho zahrady (H 84-4/72), kde se vyskytují takové náušnice a gombíky s ptačím motivem (ty klade též do starší souvislosti) s esovitými záušnicemi -

evidentně jako součástí téže ozdobné čelenky a s náhrdelníkem s jantarovými a skleněnými perlami (Frolík-Smetánka 2014, 152-4). Je to sice mimo jádro Velké Moravy, ale ukazuje jasně, že užití bodlinaté granulace je spíše sociální záležitost - jde o pracnější techniku, nejspíše tedy i exkluzivnější.

Do nejmladšího horizontu, který se vyděluje méně výrazně, pak klade jako novinku pouze gombíky větších rozměrů s palmetou v srdcovitém rámu a palmetou na arkádě, a vymizení gombíků s animálním motivem (to alespoň v Čechách neplatí) a též pletencovými motivy. Podle H. Chorvátové se udržují náušnice se 4 bubínky, jen jako mladá varianta sloupečkové náušnice s plechovým sloupečkem a nově se nejspíše objevuje varianta s granulací po celém povrchu jako nejmladší verze jejich vývoje. Měly se vytratit náušnice s bodlinatou granulací (ne výzdobou, jak uvádí autorka). Ve shodě s dřívějšími autory se má v poslední třetině 9. stol. výrazněji uplatnit stříbro, zlata má ubývat. Většinou – celkem z objektivních důvodů -- nemůže vysledovat nejmladší výskyt konkrétních typů a variant šperku.

Svoje závěry shrnula do vývojových tabulek šperku na základě pohřebišť ve Starém Městě a Uherském Hradišti, Mikulčicích (Tab. 35- 36) a Břeclavi-Pohansku (Tab. 37), kde po právu chybí nejstarší horizont, a pohřebišť začíná v průběhu “nové vlny šperku“.

Zmínku zaslouží pokus o historický přesah interpretace. Autorka správně upozorňuje na možný a pravděpodobný význam gombíků jako sebeidentifikačního prvku gens Moravanů (s. 184). Upozorňuje na pravděpodobnou účast některých budoucích Moravanů na avarských válkách Karla Velikého v závěru 8. století. Tak se část ozdob a surovin pro ně mohla dostat na Moravu. Zároveň jednoznačně část šperků sloužila jako oficiální dary. Autorka zdůrazňuje křestní dary, a význam žen, které mnohé významné osobnosti/muže dovedly ke křtu. Vyděluje 9 hrobů, u nichž předpokládá obdarování při křtu – minimálně ze dvou chronologických horizontů (nová vlna šperků a její obměna) a ze dvou prostorových uskupení (střed jižní část pohřebišť). Není však jasné, podle jakých kritérií vybrala právě tyto ženské hroby. Vážnější je záměna historický hypotéz za fakta. Křest Moravanů v roce 831 je sice pravděpodobný, ale zmíněný jediným, a to velmi pozdním pramenem; slušel by se tedy alespoň odkaz na Třeštíkovu hypotézu, která vrátila tento rok do hry.

V zásadě je třeba s jí načrtnutým výkladem **podmíněně** souhlasit. Ta podmíněnost je dána již výše zmíněným faktorem nepřístupnosti originální dokumentace pohřebiště Staré Město- Na valách a dále možnostmi testování souboru hypotéz. Tam bych čekala alespoň testování na prostorovém vývoji publikovaného pohřebiště v Břeclavi-Pohansku, či na jiném dalším bohatším pohřebišti. To však již autorka neprovedla, ostatně ani barevně nevymezila hroby s překrytím na plánu pohřebiště Na Valách.

Podpořit by ji mohl celek H 89 s třemi různými páry náušnic včetně 4 bubínkovitých náušnic s vloženými věnečky granulace (její 3. varianta) z pohřebiště Gars-Thunau, Holzwiase. Další byly totiž řetízkoité náušnice s lunicí tvořenou jen řetízky a 7 závěsnými řetízky, ty se vyskytují již v 8. století. Celek však je kladen až do 2. pol. 9. stol. (Szameit 2007, 150, 7.94-5). Poslední pak byly podunajského typu bez úzkého chronologického intervalu.

Těž bych očekávala, že více využije situaci v Čechách, ve smyslu absence určitých druhů šperků. Tam podepřela své hypotézy jen absencí sloupečkovitých náušnic, avšak jedna ze Žalova I cihelny přece jen pochází, byť neúplná.

Další testování umožňují celky ze Zálaváru. Ty mohly být pro kolegyni ještě hůře dostupné, nicméně v mnohém nemluví ve prospěch jejích hypotéz. Podle B. Szökeho se v hrobech u kostelů neměly vyskytovat šperky z 1. poloviny 9. století. Přitom se na Borjuallás sziget (dvorec budován okolo 840) vyskytla náušnice s výzdobou i na horní části oblouku a hrozníčkem stejně jako lunicovité náušnice s řetízky a granulované sloupečkovité náušnice s nejasným typem sloupečku (poškození) a čtyřbubínkovité náušnice různých variant (Szöke 2014, 71-74). To ukazuje přežívání tohoto typu náušnice minimálně do 50-60 let 9. století; a jde o přežívání na centrální lokalitě, byť geograficky vzdálené.

V kostele sv. Hadriána byl uložen hrob 120/89 s bubínkovitými náušnicemi zdobenými na horním oblouku (plošná granulace) s zlacenými stříbrnými gombíky zdobenými plasticky a granulací a zlacenou sponou s almandinem západního původu (Szöke 2014, 99). Tento vysoce elitní hrob se rozhodně realizoval ve 2. polovině 9. století, třebas možná již v 60. letech.

V jiném hrobě 1/2000 při tomto kostele se kombinují dva typy gombíků, z nichž jeden je zlatý vertikálně (melounovitě) členěný, další jsou s rytou výzdobou. Přežívají-li dlouho tyto šperky i v centrech, pak bude většina lokalit mimo hlavní centra (Mikulčice, Staré Město, případně Nitra) datována správně

v rámci intervalu 2. polovina 9. století. To je převážně také interval, s nímž archeologie obvykle pracuje. Byla zde tedy na místě přinejmenším větší opatrnost při formulování závěrů. Místy působí téměř dogmaticky.

Hana Chorvatová prokázala odvalu a vědeckou poctivost, když se pokusila řešit zpochybněnou Hrubého chronologii jako celek. K této pochvale musí připojit “ale”... V Hrubého publikaci nejsou zobrazeny všechny nálezy, ani kresebně, ani fotograficky. Bez přístupu k originální dokumentaci si proto musela autorka domýšlet, nemohla sledovat kvalitu provedení šperku, případné chyby či opravy klenotníka apod. Nahradit vyobrazení vkládáním schématické výzdoby gombíků je sice invenční, ale nedostatečné řešení. Celkově se pak úroveň některých tabulek v práci ocitla nejen pod standardem, spíše je již nečitelná (Tab 9:1, 3. Tab 14:4, 25:1,4, 26:3, 27:1 dole, 29:1, 2, 31:3 a zejména 33). Omluva objektivní situací může být jen částečné. Doktorandka tuto situaci znala a měla ji zvážit již při stanovení cílů práce. Tím spíše vyznívají další chybné volby, např. upřednostnění nereprodukovatelných fotografií nálezů z Břeclavi-Pohanska (Tab. 29, 31), když existují kvalitní kresby; v popiskách měly být odkazy, odkud obrázky a fotografie přebírá; chybí kombinační tabulku šperků (tu lze vyrobit i bez počítače); chybí i mapa lokalit s nejdůležitějšími pro kombinaci užitými šperky. Tabulka -- přehled ženských hrobů z vybraných lokalit by měla být rozšířena o vyznačené kombinace šperků a jejich materiál, pásma vzdálenosti od kostela (kde je to relevantní), nejspíše i stratigrafické vztahy, tam kde jsou. Zároveň tam mělo být zařazení podle základních horizontů autorky, případně srovnání s klasifikací či datováním L. Galušky (2013) a V. Hrubého. Pak by ulehčila ostatním práci s celky. Nyní má k dispozici kvalitní fotografie v katalogu k výstavě Velká Morava, bude třeba je zahrnout do hypotéz a pracovat s nimi.

Na okraj zmíním několik nepodstatných chyb v literatuře: např. citace, která není v seznamu literatury, např. Profantová 2000 na s. 114, nebo práce téže z r. 2011 je citována jako 2013b_(Karolínské importy...), Sedov je v textu citován r. 2002 a v literatuře je správně r. 2001.

Osobně jsem přesvědčena, že přínosy práce převažují, Chorvatová klade otázky, které si bylo třeba klást a které posouvají možnosti poznání. Zřetelně riskuje, pokud v disertační práci otvírá konfliktní témata či pokud se pokouší přesáhnout za rovinu spolehlivého poznání (a to se stává), zároveň si toto inspirativní riziko zaslouží velkorysejší přístup ze strany hodnotitelů.

Práci právě z tohoto důvodu doporučuji k obhajobě.

V Praze 8. 8. 2015

N. Profantová

Archeologický ústav AV ČR Praha

Otázky:

Jak hodnotí tedy bubínkovité náušnice celek z Kolína?

Jak vysvětlí technologickou odlišnost gombíků s geometrickou výzdobou ze Skalice a Boleradic ?